

La inesgotable herència de les dones del mite

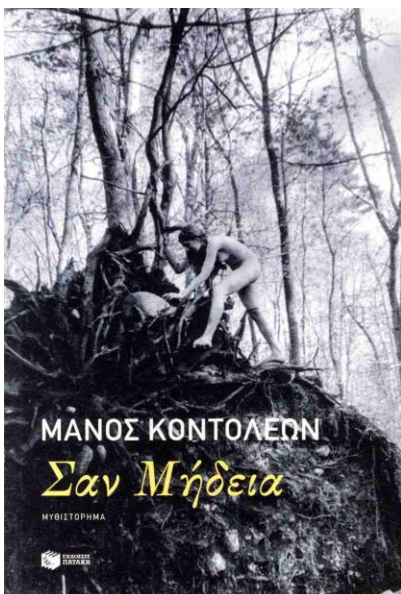
Quatre obres recents reprenen figures femenines de la mitologia clàssica

Eleni Priovolou – Maria Topali –
Vanguelis Khatzivassiliu – Lambriní Kuzeli
Traducció: Jaume Almirall

La recent aparició de quatre obres —tres novel·les i un estudi erudit— que parteixen de sengles figures destacades de la mitologia clàssica —Medea, Penèlope, Calipso i Persèfone— ens ha portat a presentar-les conjuntament tot oferint als lectors algunes ressenyes crítiques publicades en diferents mitjans escrits. Es tracta no solament de la insondable capacitat de suggestió que continuen oferint els personatges del mite, sinó també de la cerca en ells, per part dels escriptors contemporanis, com ha estat sempre al llarg de la tradició, de noves facetes que ajudin a abordar els debats sobre la societat i, especialment, el paper de la dona en ella.

Eleni Priovolou
Esriptora

Ressenya crítica publicada el 23 de desembre de 2023 a la revista digital *Περι ου* [A propòsit de]: <https://www.periou.gr/eleni-priovolou-manos-kontoleon-san-mideia-mythistorima-ekdoseis-pataki/>

Μάνος Κοντολέων, *Σαν Μήδεια*. Αθήνα: Πατάκης. 2023. 144 σελ.

Manos Kondoleon, *Com Medea*. Atenes: Patakis. 2023. 144 pàgs.

Una Medea igual, però també diferent. Una Medea que surt de la immobilitat del Mite i batega present com a dona i igualment com a mite —un i el mateix— dins les pàgines de la recent novel·la *Com Medea*, de Manos Kondoléon. El dualisme de la seva naturalesa, és a dir una dona atractiva i al mateix temps repulsiva, amb el curs dels temps canvia de punts de vista com canvien de punts de vista també els temps mateixos.

Des del tràgic personatge-infanticida d'Eurípides fins a la Medea d'Ovidi, en el qual el poeta gosa contar moments de la vida de Medea a la Còlquida, però també detalls del seu viatge a Grècia, i des de l'experta-en-tota-mena-de-verins de Píndar fins al compendi de fatuïtat d'Anouilh, s'obren nous capítols amb la Medea sempre distinta i amb diferents interpretacions en funció de la utilització i el simbolisme o la lectura de cada creador que s'embrèn amb aquesta dona salvatgina, bruixa i sacerdotessa, dona emancipada —que s'oposa a la norma del poder patriarcal absolut— esposa, estimada i al mateix temps enganyada. Medea...

Medea disposant-se a matar els seus fills, oli sobre tela (1862),
Eugène Delacroix. Museu del Louvre.
Imatge: domini públic

La narració comença amb la trobada de Medea i Circe, i immediatament es planteja una qüestió que considero crucial. Una cosa és home i una altra és mascle, una cosa és dona i una altra és femella. En algun moment diu: «Per més que femella trasbalsada, ella mateixa ignorava la caiguda i reaccionava com a dona». Així des del començament es planteja el gènere del cas, que retorna força vegades en el curs del relat. En un moment donat ens diu que no es pensa com a dona sinó com a femella atemporal.

Medea fa equilibris entre l'amor matern i un crim psicòtic. El crim, com la mateixa Medea, té extensions simbòliques, psicològiques i psicoanalítiques. Perquè l'assassinat dels fills es fa per castigar l'home i expressa la seva ràbia. Però perquè s'imposi fins avui mateix com a síndrome de Medea, expressa també la ràbia d'una multitud de dones envers els seus marits. En aquesta Medea de Manos Kondoléon trobem característiques de psicoanàlisi així com també la lluita interior de Medea sobre el conflicte entre còlera i desig. La seva posició és tremenda davant el domini dels homes —si bé espiritualment equivalent a la d'ells— i cau víctima de la traïció.

«Els símbols de vegades asserenen i de vegades defrauden», cita en algun lloc dins l'obra. Medea no es refia dels simbolismes. Al contrari, manté estrets lligams directament amb les idees dels símbols. Sobre aquesta base, tot i que viu en el passat, esdevé completament actual, en una època de total des-simbolisme.

«La papallona ja ha completat el cicle de la seva vida i el seu cos lleuger s'ha convertit en resplendor flotant, en desagradable olor de carn cremada. Medea es va esgarriar i el serpent només la contemplava amb la mirada fixa».

La Medea del llibre és un símbol universal dins el marc del combat dels dos sexes. La seva ràbia no és resultat d'una situació psicòtica o de psicastènia. Ni tan sols no sembla patològic. La dona, sacerdotessa i bruixa al mateix temps, en realitat ha estat trepitjada de manera injusta. Jàson, impenitent i altiu, viola tots els seus juraments i la traïx. Per a Medea el jurament és un deute. «Deute significa jurament —monologa. Gairebé xiuxiueja. Jàson li recolza la palma de la dreta sobre el ventre. "Juro..." També ho expressa amb un xiuxiueig. I llavors ella es decidí. Em decideixo. El teu futur és el meu futur. Tanmateix _ prometo».

A més a més, s'ha vist privada per tots els homes del seu entorn de la justícia i s'ha vist arrossegada tota sola a una terra inhospitalària, al Corint del tirà Creont, el qual visita Medea en el temple per ordenar-li que se'n vagi dels seus dominis. Creont, tot i ser rei d'una ciutat rica es mostra com a home insignificant davant l'autoritat d'una criatura que ha servit i s'ha consagrat a la divinitat femenina. Amb la seva postura ridiculitza l'arrogància del poder. Mostra la por de tot poderós davant quelcom més poderós, que amb el poder intenta sotmetre. Medea es nega a capitular, l'excés del crim que acabarà cometent aspira a la restauració de l'ordre universal. Medea s'ha vist privada pels homes de la compassió i la justícia. Com a dona està obligada, i així ho espera tothom, a no

objectar res encara que la perjudiquin. Està desesperadament sola i traïda, és una estrangera en un lloc inhospitalari. Reivindica la cura dels seus fills.

«"Els meus fills..." s'exclama Medea. "Es quedaran amb el seu pare a la meva cort", decideix Creont. I més endavant: «Els infants pertanyen al pare».

Per concloure no puc passar per alt l'instrument lingüístic que procura harmonia i elegància a la novel·la. El verb va moltes vegades al final i això confereix originalitat a l'escriptura. Així mateix veiem mots purament arcaïtzants que broden la trama d'una llengua actual. Ανήρ, θήλυ, άρτος [*anir, thili, artos*]...¹ Mots-significats que afegeixen gravetat a un text ja prou potent.

Manos Kondoléon (Atenes, 1946)
Fotografia: Iorgos Iannouladis

¹ Mots del grec antic i de la *katharévussa* que corresponen als moderns άνδρας 'home', ρώγα 'mugró' i ψωμί 'pa', respectivament.

Penèlope, dins i fora de les dents

Maria Topali

Poeta, traductora i crítica literària

Ressenya publicada al diari *Η Καθημερινή* (*El Quotidià*), el 18 de desembre de 2023:

<https://www.kathimerini.gr/culture/562785283/pinelopi-mesa-ki-exo-apo-ta-dontia/>

Metamorfosis literàries de l'heroïna mítica a Grècia i al món occidental des del segle XIX fins als nostres dies és el subtítol aclaridor. Com que l'autora és una coneguda professora universitària de literatura neogrega, el lector o lectora normal amb tota la raó es mostrarà recelós i suposarà que se les heu amb un llibre feixuc, no perquè sigui «gruixut», és a dir de moltes pàgines, sinó perquè espera que sigui indigest. L'espera una agradable sorpresa: molt rarament tenim llibres de divulgació científica de qualitat sorgits de plomes gregues, gairebé mai en el camp de l'estudi/assaig literari. Aquí no solament el tema és atractiu, sinó que, a més a més, el seu tractament resulta agradable per l'ús que fa d'un deliciós vocabulari quotidià que caracteritza l'autora també sota la seva identitat literària.

Αγγέλα Καστρινάκη, *Μίλα, Πηνελόπη!* Αθήνα: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2023. 416 σελ.

Anguela Kastrinaki, *Parla, Penèlope!* Atenes: Publicacions Universitàries de Creta, 2023. 416 pàgs.

Kastrinaki presenta i comenta les aventures de l'heroïna homèrica en mans dels literats, però també, esporàdicament, del cinema i de la pintura. De les seves 124 fonts, 66 corresponen a obres poètiques. Després d'un breu passeig per èpoques anteriors, aborda resumidament el segle XIX per recórrer el XX, arribant fins als nostres dies. Comenta críticament la literatura amb l'ajuda de la història sociopolítica i de la història de les idees. Veiem les Penèlopes literàries desenvolupar-se simultàniament, en divergència o també en col·lisió amb les concepcions del lloc de la dona en diferents contextos històrico-polítics. Però per què ens ha de parlar especialment Penèlope, i no Helena o Clitemnestra?

Per una raó senzillíssima, explica Kastrinaki: perquè l'esposa d'Odisseu és trivial. És l'avorrit terme mig: s'ofereix exactament per aquest motiu, perquè seguim dins la seva petjada literària l'evolució de les societats. Com és d'esperar, seguim Penèlope mentre es transforma, canvia, a mesura que canvia la situació de la dona a Occident. Al començament és fidel, melancòlica, reservada. De vegades gosa coquetejar. Ens sembla tan natural, això, que gairebé dubtem: però no es diu ja en Homer? No triga a esdevenir infidel, hedonista, pacifista, enfadada, rebel. De vegades els papers s'inverteixen completament: hi ha Penèlopes que fan de protagonista, apartant el famós espòs. En conseqüència, és clar, abunden també les plomes femenines en l'escena literària. L'estudi té per objectiu cobrir exhaustivament l'àmbit grec. Per contra, inclou obres literàries representatives del món occidental —això també és raonable, atès que els poemes homèrics constitueixen des de fa segles una matriu cultural comuna per a tot Occident.

Com és natural en un treball tan extens, l'autora s'acontenta de presentar-nos què «diu» explícitament cada vegada l'heroïna, les seves co-protagonistes i/o la veu que narra com a subjecte literari o poètic. No procedeix a interpretar a fons les obres per separat —d'altra banda, en el seu teixit multicolor inclou moltes obres de qualitat inferior, que no són adequats per a tal fi, però que ens ajuden significativament per a entendre l'època. L'objectiu és la panoràmica, el gran teixit. Des de Palmàs, doncs, i Várnalis (que tracta de manera impressionantment avançada la sexualitat femenina en la seva Penèlope), amb una interessant parada en l'aleshores jove poeta Kleareti Dipla (1898-1977), passem, seguint el teixir de Kastrinaki, per Kazantzakis i Joyce i arribem a les poetes contemporànies de Grècia i d'altres llocs, des d'Anguelaki-Rooke fins a Carol-Ann Duffy i Olga Papakosta, sense que ens avorrim ni un moment, aturant-nos per sentir-nos enyoradissos, per riure, per discutir alguna cosa que hem descobert en aquestes riques pàgines, i sovint per reflexionar.

Anguela Kastrinaki (Atenes, 1961)

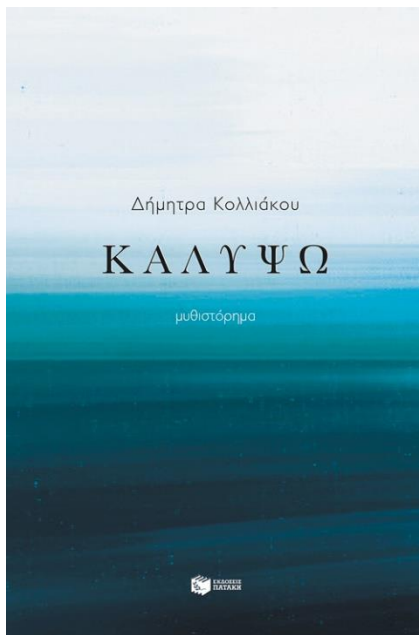
Imatge: cup.gr

Vangelis Khatzivassiliou

Crític literari

Ressenya publicada al diari *To Bήμα (La Tribuna)* el dia 11 d'octubre de 2024:

<https://www.tovima.gr/print/books-ideas/provoles-mythikou-parelthontos/>

Δήμητρα Κολλιιάκου, *Καλυψώ*. Αθήνα: Πατάκης, 2024. 168 σελ.

Dimitra Kol-liaku, *Calipso*. Atenes: Patakis, 2024. 168 pàgs.

Introductora en la seva narrativa també d'altres figures mitològiques de dones (des de Penèlope i Circe fins a Persèfone i una mena de cor femení arcaic), l'autora no para de referir-se al present i a qüestions com el naixement d'infants fora del matrimoni i les mares subrogades o silenciades.

La Calipso de Kol-liaku està contínuament angoixada per un infant, seu o de Melanto, entorn del qual es desenvolupa una constant discòrdia: la deessa i la serventa reivindiquen d'una o altra manera l'infant així com també l'estranger que s'ha instal·lat a l'illa. I, és clar, no podria faltar-hi el nucli dur del mite de Calipso, que Kol-liaku converteix en un dolorós ping-pong de profunditat existencial i amb la immortalitat que unes vegades retorna com a favor diví o màgic, i altres vegades que desapareix en els cicles dels segles.

Malgrat, o més enllà, de l'anterior, alguna cosa no s'ha calculat bé en la idea i en la composició arquitectònica de Kol-liaku, alguna cosa es troba a faltar o en queda foragitat. Potser dit d'una altra manera: alguna cosa sembla desmesurada i maximalista. Què es troba a faltar? Doncs, aquest intent de fer cohabitar la mitologia homèrica i les qüestions socials contemporànies. Els dos nivells no es comuniquen entre ells, no estan en situació d'acabar constituint un cos atractiu.

L'illa de Calipso, per Herbert James Draper
Oli sobre tela (1897), Galeria d'Art de Manchester
Imatge: Wikipedia Commons

Què sembla maximalista? La convicció que basten els símbols dels mites antics perquè una prosa actual adquireixi sentit viu. I així el llibre descobrirà de seguida les seves altres debilitats: la seva minsa acció i les seves formes recurrents, que en perjudiquen la bella llengua nua, deixant, en conclusió, desapropiada una altra adquisició de Kol·liaku: la ben controlada càrrega lírica de la seva prosa.

Dímítra Kol·liaku (Atenes, 1968)
Imatge: tovima.gr

Els molts rostres de Persèfone

Lambrini Kuzeli

Crítica literària

La ressenya va ser publicada al diari *To Bήμα (La Tribuna)* el 23 d'octubre de 2024:

<https://www.tovima.gr/print/books-ideas/ta-polla-prosopa-lftis-persefonis/>

Δήμητρα Λουκά, *Η Περσεφόνη στο στόμα του λύκου*. Αθήνα: Κίχλη, 2024. 144 σελ.

Dimitra Lukà, *Persèfone a la boca del llop*. Atenes: Kikli, 2024. 144 pàgs.

Des de l'Epir fins a la no petjada Amèrica i a l'alabastrí Japó, l'arquetípica figura mítica esdevé una dona de totes les èpoques i de totes les cultures en el nou recull de relats de Dímitra Lukà.

«A Persèfone li agradaven molt els contes. Amb ells compensava la negror del món inferior amb la llum del superior. Però d'ençà que va llegir el conte del bell infant de set anys dels germans Grimm, que es va morir i la seva mare plorava dia i nit inconsolable, no va poder cloure l'ull...»

La mítica Persèfone, filla de la deessa Demèter, llavors va comprendre que els contes saben millor que ningú què és el que ha de fer la seva mare perquè deixi de plorar cada vegada que ella se n'anava del seu costat. Persèfone i Demèter protagonitzen els relats que constitueixen el tercer llibre en prosa de Dímitra Lukà, *Persèfone a la boca del llop*.

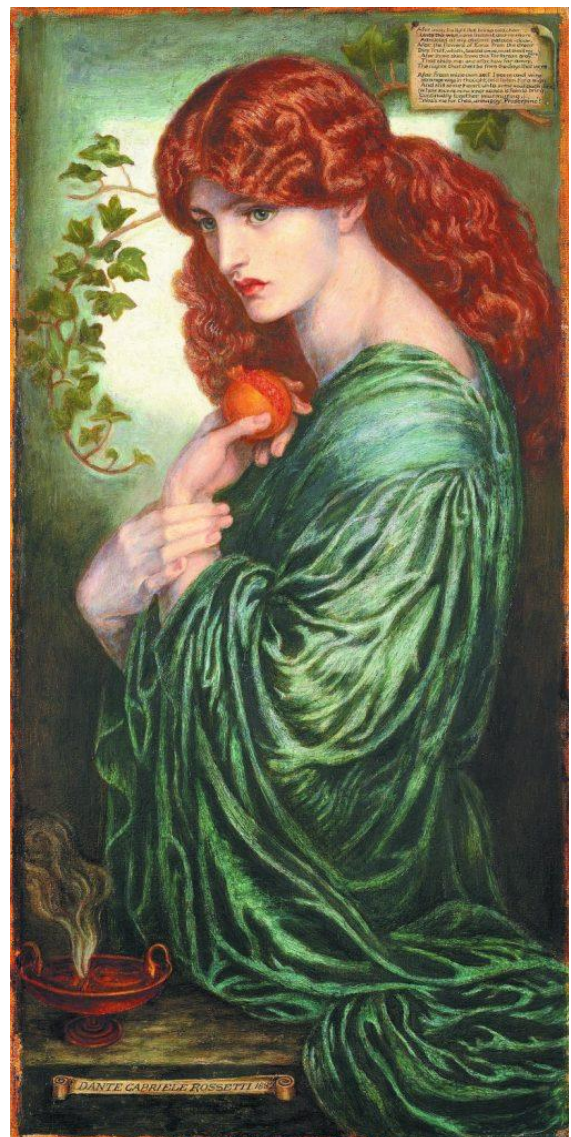
També eren dones els personatges bàsics dels seus relats anteriors, publicats per la mateixa editorial (*Κόμπος τον κόμπος*, 2019 i *La Muta i altres històries*, 2021), però ara enquadra la filla arquetípica, la mare arquetípica, l'arquetípica relació mare-filla. Les seves històries estan regades pel mite antic —que es desplega, no per casualitat, per indrets del seu Epir natal, on ocorren moltes de les històries de Lukà— però la seva Persèfone tan aviat pastura les seves cabres per les ribes de l'antiga Aquerúsia, com ens la trobem, filla d'emigrants, a

Biloxi, Mississipi; altres vegades es converteix en xamana de la tribu al país dels iroquesos, o «burnessa», «verge jurada», al Nord albanès, filla primogènita d'una mare sense fills, obligada per la mare vídua i per la tradició a ocupar el lloc de l'home de la família. Moltes versions d'una Persèfone que de vegades sucumbirà al seu destí, pujant i baixant de l'Hades amb els ulls xops, i de vegades se li encararà decididament.

El mite a través dels miralls

Variacions sobre un mateix tema, la relació mare-filla, són els relats de la primera unitat, «Persèfone que sempre torna», que examinen el ventall de sentiments que aquesta relació primigènia engendra: amor instintiu i pena per l'allunyament, obediència a les ordres maternes, al deure i als papers socialment inexcusables, però també enuig enfront de la mare autoritària renyaire, consegüents sentiments de culpa després de la identificació i de l'experiència comuna de l'existència femenina, solidaritat i complicitat amb actes punibles per a l'home conqueridor i opressor.

Persèfone, de Dante Gabriel Rossetti.
Vuitena versió del tema (1882).
Museu i Galeria d'Art de Birmingham

Filòloga de formació i de professió, l'autora mira el mite de Persèfone a través de molts miralls textuais. Persèfone és Caputxeta Vermella o una de les dones de Barbablava, del contista francès Charles Perrault, és una obscura donzella o una heroïna venjadora treta dels contes dels germans Grimm, troba un lloc a la *Interpretació dels somnis* d'Artemidor i en el *Decameró* de Boccaccio, es transforma en fada de conte cèltic i es troba amb la comtessa hongaresa de Čachtice, on, segons es conta, rejuvenia tot bevent la sang de noies eixerides, i busca —a la unitat «Raptés arreu»— variacions del mite del seu rapte en altres cultures: en els verds camps d'Escòcia, a Borneo, en la tradició japonesa o en la cort espanyola.

Fantàstic de molts matisos

L'autora, fidel al relat i fidel al gènere fantàstic, ja ha configurat un estil recognoscible que, en els temes i les seves expressions, s'inspira en la imaginació popular en totes les seves formes: el mite i el conte, les tradicions i les creences. Tanmateix, en aquest llibre, sense allunyar-se completament de les societats tradicionals que la fascinen, intenta una obertura cap a móns contemporanis, i investiga una vena del fantàstic que no està vinculada amb costums premoderns sinó que s'acosta a l'extrem de la imaginació científica quan Persèfones mortes es retroben amb les seves mares sofrents amb la mediació de programari de realitat virtual, en el relat «Paradoxa simulada» —inspirat en un experiment real coreà de la nostra època, com assenyala l'autora.

Detalls humorístics il·luminen en determinats relats l'atmosfera obscura de les horribles obligacions, dels vaticinis malastrucs, de la violència i de la sang d'antics mites i contes tradicionals que adora Lukà, senyal de l'adquisició d'una autoconfiança literària que resulta principalment sensible en l'ús de la llengua. L'autora ha aconseguit allunyar-se gradualment del dialecte epirota del seu primer recull —sens dubte un element estilístic encantador de molts narradors nostres, que, tanmateix, en els últims anys resulta una afectació previsible sense interès— creant una llengua robusta, densa, expressivament vivaç, que incorpora amb èxit el popular i l'idiomàtic, termes contemporanis però també mots adoptats de vocabularis estrangers:

Cada tres anys, a començaments d'abril, quan els cirerers treien els primers borrons, Muroga Massaiuki, conseller en cap de Maiamune, amb l'espasa al cinyell i el *kabuto* al cap, recorria tot el *xogunat* dalt del seu cavall i pregonava impúdicament amb la trompeta els apetits del seu senyor...

Del localisme a l'universalisme

No m'aturaré en el contingut ideològic dels relats, en els seus simbolismes, en interpretacions relatives a la situació de la dona davant antigues i noves normes patriarcalcs. Cada lectora reconeixerà el comentari social sobre la situació de la dona en la Història i en la societat que és completament obvi però, en honor a Lukà, també

completament entrellaçat amb el comentari antropològic per mitjà de capes de dades pragmàtiques, testimoniats, narracions científiques i fictícies.

Trobo més interessant la manera com l'apec s'inscriu en el marc del que s'anomena «literatura universal» (*world literature*): una literatura que, mentre que està arrelada en el nacional i el local, es troba amb textos i veus que porten l'experiència d'una altra cultura i de moltes tradicions a una recerca que no es fa per mitjà dels canals comparatius del passat; una literatura que no enfoca particularment les obres mestres, que no és un refregit de regles literàries nacionals sinó que destaca la circulació de motius, temes, històries i textos en un perpetu donar i rebre en el qual autors clàssics i grans obres, mites de la Grècia antiga i contes germànics, creences dels indígenes d'Amèrica i tradicions japoneses són fonts que reivindiquen un tractament equivalent.

Un exemple així aconsegueix donar-lo Lukà, destacant magistralment el mite del rapte de Persèfone com a motiu que recorre l'entramat de la cultura humana des de l'antiguitat fins a les sèries populars de literatura juvenil del nostre temps. No és préstec, no és intercanvi, és la naturalesa humana.

Dímitra Lukà (Préveza, 1970)
Imatge: Kassianí Giurga Zula